

Warszawa, 09.06.2022

Dr hab. Edyta Januszewska, prof. ChAT

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie

**Recenzja osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych dr Justyny Pilarskiej
w związku z postępowaniem o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego w
dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika**

W związku z powierzoną mi, na podstawie art. 221 ust. 5 ustawy z dnia 20 lipca 2018 – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020. Poz. 85, z późn. zm.) oraz §29 pkt. 10 Statutu Uniwersytetu Wrocławskiego decyzją Rady Dyscyplin Naukowych Pedagogika oraz Psychologia Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 6.04.2022, funkcją recenzenta dokonam oceny osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych dr Justyny Pilarskiej.

Podstawowe informacje o Habilitantce

Pani dr Justyna Pilarska ukończyła studia magisterskie (kierunek: pedagogika) w Instytucie Pedagogiki w Uniwersytecie Wrocławskim. Tytuł obronionej pracy dyplomowej brzmiał: „Postawy wobec odmienności etnicznych w środowisku wielokulturowym Bośni i Hercegowiny płaszczyzną realizacji edukacji międzykulturowej”. Uzyskała stopień naukowy doktora nauk społecznych w dziedzinie pedagogika 20 czerwca 2012 roku nadany przez Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Tytuł dysertacji to: „Tożsamość współczesnych Bośniaków jako kapitał dla edukacji międzykulturowej”. Doktor J. Pilarska ukończyła studia podyplomowe *Urban Studies* (studia miejskie) w Instytucie Badań Przestrzeni Publicznej Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie w czerwcu 2017 r. Tytuł pracy dyplomowej brzmiał: „Elementy kompozycji urbanistycznej według Kazimierza Wejcherta – sarajewskie studium przypadku”. Od 2017 r. prowadzi seminaria z metodologii badań jakościowych miasta dla studentów kierunku studia miejskie przy IBPP na ASP w Warszawie. Ponadto, w 2009 r. ukończyła studia podyplomowe w Wyższej Szkole Bankowej: tłumaczenia prawno-ekonomiczne w biznesie, język angielski, które zwieńczone zostały egzaminem na tłumacza dyplomowanego. Od 2012 roku zatrudniona jest na stanowisku adiunkta w Zakładzie Edukacji Międzykulturowej i Badań nad Wsparciem Społecznym w

Instytucie Pedagogiki w Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Pobyt w 2001 roku w Bośni i Hercegowinie oraz pierwszy projekt badawczy zrealizowany w 2011 roku dotyczący Sarajewa, jako przestrzeni międzykulturowego uczenia się, zainspirowały Habilitantkę do zainteresowania się tematem przestrzeni miejskiej. Od tego momentu konsekwentnie budowała ona swój warsztat teoretyczny i metodologiczny stając się doświadczonym i dojrzałym badaczem. Pokłosem eksploracji badań w tym / i o tym mieście, są między innymi liczne artykuły naukowe, które omówię w dalszej części recenzji. Osiągnięcie naukowe wskazane jako podstawa postępowania habilitacyjnego stanowi monografia: *Sarajewo jako locus educandi. Studium przypadku* wydana przez Oficynę Wydawniczą Impuls, Kraków 2021, ss. 524. ISBN 978-83-66990-14-2. Recenzentami wydawniczymi monografii są prof. dr hab. Maria Mendel z UG oraz dr hab. inż. arch. Waldemar Wawrzyniak, prof. UAP. Monografia zawiera 524 strony, cztery mapy w tekście, jeden rysunek, 20 schematów, 14 tabel, pięć załączników, wykaz pojęć używanych w książce oraz bibliografię podzieloną na wydawnictwa zwarte, publikacje w wydawnictwach ciągłych oraz źródła internetowe. Bibliografia jest bardzo obszerna i stanowi 850 pozycji. Habilitantka odwołuje się nie tylko do literatury polskiej, ale także do angielskiej, niemieckiej, francuskiej i bośniackiej. Są to monografie i artykuły naukowe sięgające początków XX wieku, ale także publikacje najnowsze. Świadczy to o bogatej kwerendzie, dużym odczytaniu i szerokiej wiedzy z zakresu omawianego zagadnienia. Książka jest spójnym, przemyślanym projektem, napisana jest w sposób klarowny, a struktura pracy jest przejrzysta i czytelna. Dużą uwagę zwraca styl i język, którym Autorka posługuje się w swojej pracy, a który świadczy o jej dużej erudycji i umiejętności pisarskiej. Jest to studium teoretyczno-empiryczne, które składa się z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów w tym rozdziału metodologicznego oraz zakończenia, które tworzą spójną i logiczną całość. Wprowadzenie obejmuje strony od 9 do 27. Rozdział 1. Metodologia sarajewskiego studium przypadku zawiera cztery podrozdziały (s. 29-83). Rozdział 2. Spacjalne wymiary bycia-w-świecie również zawiera cztery podrozdziały i obejmuje strony 85-159. Rozdział 3. Sarajewski *axis mundi* jest najdłuższym rozdziałem i składa się z sześciu podrozdziałów (s. 161-285). Rozdział 4. Mentalne i emocjonalne mapy miasta to cztery podrozdziały zawierające się na stronach 287-347. Rozdział 5. Sarajewo jako przestrzeń (międzykulturowego) uczenia się to trzy podrozdziały na stronach 349-388.

Rozdział 6. Zróznicowana kulturowo przestrzeń a tożsamość jej użytkowników stanowią cztery podrozdziały (s. 389-423). Natomiast Rozdział 7. Międzykulturowa pedagogiczność miasta jest najkrótszym rozdziałem pod względem liczby podrozdziałów, których są dwa i obejmuje strony 425-459. Zakończenie znajduje się na stronach 461-470. Habilitantka płynnie przechodzi od teorii do badań empirycznych, umiejętnie łączy różne koncepcje naukowe z kategoriami poznawczymi. Praca ma charakter transdyscyplinarny, a podjęta w monografii problematyka wpisuje się w zakres pedagogiki społecznej (pedagogiki miejsca), nieformalnej edukacji międzykulturowej oraz w zakres studiów miejskich (*urban studies*) i socjologii miasta.

Już we **Wprowadzeniu** Autorka scharakteryzowała cel i przedmiot swoich badań. Możemy przeczytać, że celem jest „rekonstrukcja ludzkich relacji ze światem, a konkretnie relacji człowiek – miasto w kontekście czytania przestrzeni, jak również relacji z pozostałymi jej użytkownikami” (s. 18). Wskazała także na trzy cele szczegółowe: „ustalenia relacji między właściwościami kulturowymi architektury Sarajewa a atmosferą kulturową interakcji społecznych”; „identyfikacji sposobów waloryzowania przestrzeni” oraz „uchwycenia potencjalnych związków między społecznym i przestrzennym usytuowaniem mieszkańców Sarajewa a mentalnym mapowaniem przestrzeni” (s. 21). Przedmiotem badań Habilitantka uczyniła trzy obszary problematyki: miasto jako przestrzeń uczenia się międzykulturowego; aspekty życia codziennego jako kategorie wpływające na tworzenie międzykulturowego pogranicza oraz oddziaływanie przestrzeni wielokulturowej na kształtowanie się tożsamości i pamięci jednostkowej i zbiorowej. W swojej monografii Habilitantka podjęła próbę eksplikacji założenia, iż w przestrzeni miejskiej, która posiada pedagogiczne i edukacyjne cechy, konstituuje się tożsamość jednostkowa i społeczna. Autorka przyjęła tezę, iż miejsce, które wychowuje stanowi wytwór życia społecznego i jest przestrzenią do kontaktów, relacji i praktyk między jednostkami, instytucjami oraz stanowi komponent tożsamości i pamięci. Ważne terminy, których używa, charakteryzuje i do których wielokrotnie odwołuje się w swojej monografii, to pojęcia *locus educandi*, *memoryscape*, *traumascape*, społeczne wytwarzanie przestrzeni, tożsamość miasta i jej mieszkańców. Ramę teoretyczną przeprowadzonych badań tworzą kategorie pojęciowe: miejsce – przestrzeń – miasto. Habilitantka wskazała, że książka to próba ukazania: „koncepcji pedagogicznego rozumienia międzykulturowego miasta jako środowiska wychowawczego (...)” (s. 27), co stanowi trzon jej pracy i wielokrotnie jest przybliżane i omawiane na jej kartach.

Rozdział pierwszy jest częścią metodologiczną monografii, w którym Autorka rozpatruje przestrzeń i miasto w perspektywie badawczej. Z dużą wprawą dokonuje przeglądu literatury

dotyczącej metodologii badań, co świadczy o szerokiej wiedzy omawianego zagadnienia. Badania zostały przeprowadzone/ osadzone w paradygmacie interpretatywno-konstruktywistycznym, o orientacji jakościowej z wykorzystaniem poznawczej i instrumentalnej metody studium przypadku (Sarajewa). W rozdziale tym Autorka ponownie przytacza cel swoich badań, który ujmuje nieco inaczej, niż we Wprowadzeniu rozszerzając go i określając jako: „eksploracja, a następnie interpretacja tego, jak sarajewianie rozumieją/czują/postrzegają/definiują Sarajewo jako przestrzeń życia na pograniczu międzykulturowym” (s. 44). Podstawowym problemem badawczym Habilitantka uczyniła relację „człowiek – miasto z uwzględnieniem międzykulturowego otoczenia społecznego i edukacyjnego wymiaru tego kontekstu” (s. 65). Rzetelnie i dokładnie opisała i scharakteryzowała poszczególne kroki i postępowanie badawcze. W sposób szczegółowy przedstawiła swój zamysł i projekt badawczy oraz jego realizację. Habilitantka wykorzystwała pięć technik zbierania danych: wywiady częściowo ustrukturyzowane, technikę wizualną (fotografie), obserwację uczestniczącą i nieuczestniczącą oraz fotospacer miejski. W analizie i interpretacji odwołała się do triangulacji danych i wskazała na wykorzystane przez siebie ramy teoretyczne między innymi socjologię przestrzeni i pedagogikę miejsca, społeczne wytwarzanie przestrzeni, fenomeny *locus educandi*. Jak zauważyła, dzięki temu jakość badań była rzetelna i trafna. Posłużyła się również jakościową analizą treści i kodowaniem emergencyjnym. W dalszej kolejności Autorka nakreśliła dobór osób i miejsc (był on celowy), w których odbywały się badania. Zostały one przeprowadzone w Sarajewie i wzięły w nich udział 32 osoby (17 uczestników wywiadów i 15 uczestników fotospaceru miejskiego). W moim odczuciu jest to jednak niewystarczająca liczba badanych. Duże zastrzeżenie budzi również brak szczegółowej charakterystyki tych osób. Habilitantka bardzo pobieżnie i w dość ogólny sposób określiła grupę badawczą: „W doborze uczestników za podstawowe kryterium obrałam długość zamieszkiwania w Sarajewie, określając ją na minimum 20 lat” (s. 63). Brak szczegółowej charakterystyki dotyczy zarówno osób, z którymi Autorka przeprowadziła wywiady, jak i osób, które uczestniczyły w fotospacerze miejskim. Dalej czytamy: „Prośbę o udział w zindywidualizowanym i anonimowym badaniu wywiesiłam w formie ogłoszenia w bibliotece Instytutu Boszniackiego, gdzie przeprowadzałam kwerendę. W ten sposób zgłosiło się do mnie 3 sarajewian (...). Dwie osoby spośród 17 zaprosiłam do badania dzięki spontanicznemu „zagadaniu” mnie przez przechodniów (lokalnych mieszkańców) podczas obserwacji nieuczestniczącej” (s. 68). Nic nie wiemy o płci, wieku, wykształceniu osób badanych, nie wiemy o ich poglądach na sytuację społeczną, polityczną panującą w Bośni i

Hercegowinie, co wydaje się ważne z uwagi na fakt, iż Autorka w swojej monografii kilkakrotnie porusza to zagadnienie (między innymi na s. 436). Nie wiemy nic o systemie rodzinnym, wychowaniu i wartościach wyniesionych z domu, co może wydawać się istotne z punktu widzenia relacji/ więzi z miastem. Z kolei dobór osób do fotospaceru Habilitantka tak opisuje: „Dobór uczestników spaceru miejskiego sprowadził się do dwóch zasadniczych kryteriów. Chętni do udziału musieli być mieszkańcami Sarajewa, a drugi warunek dotyczył struktury etniczno-wyznaniowej, jako że zależało mi na udziale w projekcie przedstawicieli trzech największych grup etniczno-wyznaniowych, a więc Boszniaków (muzułmanów bośniackich), Serbów bośniackich i Chorwatów bośniackich” (s. 80). Podsumowując: w części metodologicznej zabrakło mi szczegółowej charakterystyki badanej grupy, dzięki której można by wyciągnąć inne, być może równie ciekawe wnioski.

W rozdziale drugim i trzecim Autorka omawia i umiejętnie łączy pedagogikę miejsca z nieformalną edukacją międzykulturową zachodzącą w przestrzeni – jak sama pisze – poprzez „interakcje z otoczeniem społecznym i materialnym” (s. 155). Wskazuje, iż sarajewskie pogranicze jest środowiskiem społecznym i posiada zdolność oddziaływać edukacyjnych. Wskazuje na kategorię domu, w którym toczy się życie i który jest najważniejszym miejscem schronienia dla jego mieszkańców. Habilitantka przybliżyła także Historię Bośni i Hercegowiny oraz Sarajewa. Opisuje doświadczenia wojenne mieszkańców Sarajewa (1992-1995), co obecnie, w dobie wojny w Ukrainie jest niezwykle ważne i przywołuje na myśl słowa Cycerona, które niestety są nieaktualne, a mianowicie iż historia jest nauczycielką życia. Habilitantka zadaje ważne pytanie czy w przypadku Sarajewa po wojnie „można nadal mówić o mieście międzykulturowym, o przestrzeni na pograniczu kulturowym o dynamicznym, interakcyjnym charakterze” (s. 247-248). Odpowiedź na to pytanie znajdujemy na kartach tej monografii.

Empiryczny trzon pracy stanowią rozdziały IV-VI, w których w sposób dogłębny i rzetelny Autorka dokonała prezentacji wyników badań terenowych. Wskazała, iż koncentrują się one wokół mentalnych i emocjonalnych map miasta oraz bardzo dokładnie nakreśliła komponenty struktury przestrzennej, które wpływają na jego mieszkańców (s. 288-313). Dokonała charakterystyki miasta (Sarajewa), jako miejsca uczenia się międzykulturowego oraz przedstawiła relację między tożsamością mieszkańców, a pograniczem kulturowym, w którym żyją. Przybliżyła także kulturowy walor sarajewskiej przestrzeni publicznej, poczucie tożsamości i więzi mieszkańców z ich miastem/ miejscem życia („małą ojczyzną”).

W rozdziale czwartym i piątym Habilitantka charakteryzuje zrobione przez nich zdjęcia i zarówno z ich treści, jak i komentarzy do nich wynika, iż rozmówców cechowała duża

samoświadomość, wrażliwość, wiedza historyczna i „obycie kulturalne”. Jedna z wypowiedzi osoby badanej brzmi: „Osobiście moim miejscem, gdzie najbardziej lubię chodzić, jest Instytut Boszniacki (...) i lubię Teatr Narodowy (...). Czy też powiedzmy Muzeum Literatury” (s. 318). A inna wypowiedź: „(...) tę uczelnię projektował Juraj Neidhardt, Żyd pochodzenia niemieckiego, który przyjechał do Sarajewa. Tutaj odnalazł swoje miejsce i odegrał bardzo ważną rolę dla architektury Sarajewa i wykładał jako profesor (...)” (s. 351). Wypowiedzi te mogą świadczyć o tym, iż były to osoby wykształcone, świadome swojej tożsamości, pochodzenia i w sposób rozbudowany formułowały wypowiedzi. Wielokrotnie w monografii Autorka wskazuje, że mieszkańcy Sarajewa są osobami otwartymi, tolerancyjnymi, gościnnymi, uprzejmymi, serdecznymi, towarzyskimi, odnoszącymi się z szacunkiem do Innych i świadomymi „roli miasta w procesie stawania się (kulturową) osobą i wpływu wartości, jakimi emanują określone przestrzenie i miejsca pamięci” (s. 463), co jak sama wskazuje, jest bazą do międzykulturowego uczenia się. Rozmówcy pozytywnie odnoszą się do swojego miasta, charakteryzują je w świadomy i odpowiedzialny sposób. Z braku szczegółowej charakterystyki osób badanych, nie można wywnioskować, jakie są tego przesłanki i motywy. Co kieruje nimi, aby właśnie w taki sposób konstruować narracje o mieście, w którym żyją. Co powoduje, że mają taki, a nie inny sposób postrzegania i interpretowania codziennych zdarzeń, które wpływają na ich funkcjonowanie w miejscu i przestrzeni naznaczonym trudną wielowiekową historią i tradycją.

Rozdział siódmy to interesujące podsumowanie części empirycznej i charakterystyka miasta-miejsca, jako środowiska wychowawczego.

Przejdę teraz do wymienienia innych uwag i nieścisłości, które nasunęły mi się po lekturze monografii. Według mnie, nie do końca jasne jest sformułowanie zawarte we Wprowadzeniu: „(...) celem metod jakościowych są opis poszczególnych przypadków i poszukiwanie niepowtarzalnych obszarów, niewytłumaczalnych na gruncie zasad ogólnych (...)” (s. 10). Mimo, iż jak zaznacza sama Autorka, jej badania zorientowane są idiograficznie i emicznie, to Krzysztof Konecki pisze, iż dzięki badaniom jakościowym możliwa jest „głębsza” analiza i interpretacja badanego zjawiska. Badania te służą rozpoznawaniu konstruowanej przez ludzi rzeczywistości społecznej i dzięki temu badacz jest w stanie uchwycić znaczenia, które człowiek nadaje otaczającemu go światu (K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 18). Dopiero w Rozdziale 1., podrozdziale 1.2., charakteryzując metodologiczne podstawy swoich badań, Habilitantka odnosi się i rozwija to zagadnienie. Kolejna uwaga jest taka, iż Habilitantka

na różnych stronach swojej monografii wielokrotnie odwołuje się do tego samego wątku używając zdań o podobnej treści. Na przykład na ośmiu stronach (451-458) użyła co najmniej trzech zdań o podobnym znaczeniu, które nie wniosły nic nowego, a były jedynie powtórzeniem wcześniej wyrażonych myśli, np.: „Ze względu na to, że zawiera w sobie wiele formalnych i nieformalnych zasobów edukacyjnych, miasto jako środowisko edukacyjne może być postrzegane jako czynnik edukacyjny, jego treści edukacyjne czy też cel edukacyjny” (s. 451); „Potencjał pedagogiczności miasta, a także kultury miasta o walorach edukacyjnych pozwalają na zaprojektowanie wrażliwych na miejsca działań wychowawczych” (s. 456); „Miasto jako środowisko wychowawcze kumuluje w sobie warunki, które mogą być świadomie postrzegane i wykorzystywane jako przestrzeń edukacyjna, tj. posiadająca edukacyjne właściwości” (s. 458). Inna uwaga, która nasunęła mi się po przeczytaniu książki, to fakt, iż charakteryzując środowisko wychowawcze, Autorka kilkakrotnie odwołuje się do klasycznych przedstawicieli polskiej pedagogiki społecznej cytując Helenę Radlińską i wymienia tylko dwa nazwiska: Aleksandra Kamińskiego i Ryszarda Wroczyńskiego nie rozwijając ich myśli. Zabrakło mi również odniesień do dorobku innych, współczesnych plenipotentów pedagogiki społecznej (choć Autorka wielokrotnie przywołuje tylko jedno nazwisko W. Theissa), np. T. Pilcha, M. Winiarskiego, A. Radziewicza-Winnickiego, E. Marynowicz-Hetki i innych. Ponadto uważam, że przypis nr 6 (s. 291) znajdujący się w Rozdziale 4, podrozdziale 4.1. Sarajewskie elementy kompozycji krajobrazu, będący ważnym, opisującym elementem warsztatu badawczego Habilitantki, powinien znaleźć się w rozdziale metodologicznym. Drobną uwagą dotyczy również tego, że Habilitantka nadużywa sformułowania „niemniej jednak”, co czasami utrudnia czytanie tekstu (m.in. na s. 132, 133, 134, 136). A także tego, iż przypis 103 ze strony 237 nie zgadza się z pozycją w bibliografii (s. 514-515). Jest Pilarska 2018b, a powinno być Pilarska 2018a.

Dokonując recenzji monografii należy wskazać, iż Autorka wykazując się umiejętnością pisarską, z wielkim kunsztem dokonuje egzemplifikacji treści z ogromną wprawą wplatając w tekst cytaty przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, które pozwalają na głębszą analizę i charakterystykę omawianych zagadnień. Wielokrotnie przytacza i w klarowny sposób łączy wypowiedzi pedagogów społecznych, naukowców zajmujących się edukacją międzykulturową oraz antropologią i socjologią miasta i przestrzeni. Wielkie znaczenie odgrywa metoda fotograficzna zastosowana w projekcie badawczym, która coraz częściej wykorzystywana jest w naukach społecznych. Jak czytamy w Autoreferacie, Habilitantka do swojego projektu badawczego wykonała wiele fotografii, co świadczy o dużym zaangażowaniu, wykonanej

pracy i przygotowaniu empirycznym do pracy nad monografią. Dzięki takim zastosowanym metodom i technikom badawczym, z dużą precyzją ukazała indywidualne cechy miasta, *genius loci* Sarajewa.

Rozprawę habilitacyjną oceniam bardzo wysoko ze względu na nowatorskie ujęcie pedagogiki miejsca, pedagogiki miasta w perspektywie połączenia metodologii badań społecznych z urbanistycznymi badaniami miejskiej przestrzeni. Wyodrębniając kategorie pedagogiczne (krajobrazy traumy, uczenie się od społeczności lokalnej przez międzypokoleniowy przekaz wartości, edukacyjny charakter miejsca/ miasta), Habilitantka rozszerzyła sposób rozumienia miejsca (*toposu*). Dzięki takiemu podejściu, miasto międzykulturowe rozumiane jako środowisko wychowawcze (jak Autorka zaznacza w swoim Autoreferacie także jako krąg środowiskowy i przestrzeń pedagogiczna) oraz jako miejsce edukacyjne – *locus educandi*, zyskuje nowy, szerszy wymiar. Na zakończenie pragnę dodać, iż Autorkę cechuje głęboka wrażliwość społeczna, pedagogiczna i kulturowa, co wyłania się z kart tej monografii.

Dokonując ogólnej oceny pracy stwierdzam, że przedstawiona przez Panią dr Justynę Pilarską monografia pt.: *Sarajewo jako locus educandi. Studium przypadku*, jest zgodna z tytułem pracy, ma właściwą konstrukcję, jest poprawnie osadzona w ramach teoretycznych i metodologicznych, a literatura przedmiotu jest bogata i wystarczająca.

Ocena dorobku naukowego Pani dr Justyny Pilarskiej przed uzyskaniem stopnia doktora

W Autoreferacie można przeczytać, iż podstawowe obszary zainteresowań naukowo-badawczych dr J. Pilarskiej to zjawiska i procesy dotyczące zróżnicowania kulturowego w kontekstach pogranicza kulturowego Bośni i Hercegowiny; Sarajewo jak przestrzeń miejska o walorach międzykulturowych oraz jakościowe metody badań społecznych. W początkowym okresie aktywności naukowej, zainteresowania i związane z nimi publikacje dr J. Pilarskiej wiązały się ze zróżnicowaniem kulturowym analizowanym w kontekście procesów formowania tożsamości Bośniaków. Ważnymi zagadnieniami poruszonymi w pracach naukowych były kategorie komunikacji międzykulturowej oraz procesy wielokulturowości i międzykulturowości. Przed uzyskaniem stopnia doktora Habilitantka opublikowała 8 rozdziałów w monografiach naukowych. Siedem z nich koncentrowało się wokół tematów dotyczących Sarajewa i Bośni i Hercegowiny, a jeden poświęcony był problemom uchodźców z Korei Północnej. Ukazał się jeden artykuł w języku angielskim w czasopiśmie „Journal of Education, Culture and Society”. Habilitantka wzięła udział w 20 konferencjach i seminariach naukowych, w tym w 13 konferencjach krajowych, czterech międzynarodowych oraz trzech zagranicznych. Trzykrotnie wygłosiła wykłady na zaproszenie Helsińskiej Fundacji Praw

Człowieka, a raz na zaproszenie samorządu studentów UJ. Ponadto dr J. Pilarska otrzymała dofinansowanie z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach grantu NCN N N106 011040 „Tożsamość współczesnych Bośniaków jako kapitał dla edukacji międzykulturowej” oraz zrealizowała dwa autorskie, indywidualne projekty badawcze w Bośni i Hercegowinie. Była członkinią organizacji pozarządowej Amnesty International oraz Polskiej Akcji Humanitarnej, w ramach których przeprowadziła warsztaty w szkołach średnich dotyczące szeroko rozumianych praw człowieka. Ponadto, monitorowała sytuację socjalno-ekonomiczną dzieci w „Wiosce Dziecięcej SOS” w Betlejem w ramach konferencji naukowej „Kids behind the bars” na Bliskim Wschodzie. W 2005 roku wzięła udział w Sesji Komisji Praw Człowieka ONZ w Genewie. Wszechstronność dorobku świadczy o dużym zaangażowaniu i konsekwentnym rozwijaniu swoich zainteresowań naukowych i badawczych przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora.

Dorobek naukowy po uzyskaniu stopnia doktora

Dorobek naukowy Habilitantki wpisuje się w badania nad wielokulturowością, edukacją międzykulturową i pedagogiką społeczną – pedagogiką miasta – i obejmuje siedem obszarów. Jak czytamy w Autoreferacie są to: tożsamość człowieka pogranicza, komunikacja na pograniczu kulturowym, aksjologia pogranicza kulturowego, bośniackie międzykulturowe uczenie się, bośniacka wielowyznaniowość, metodologia badań wrażliwych kulturowo, pedagogika miasta w kontekście międzykulturowym. Wątki tematyczne takie jak bośniackie pogranicze kultur, Sarajewo jako międzykulturowa przestrzeń i jakościowe (indygeniczne) metodologie znajdują odzwierciedlenie w licznych i interesujących publikacjach naukowych. Osiągnięcia naukowe w tym obszarze obejmują zagadnienia mające swoje odzwierciedlenie w publikacjach – wymieniając tylko niektóre z nich: emiczne strategie w badaniach środowisk zróżnicowanych kulturowo (*In Pursuit of Empowering the Culturally Fragile - an Emic Approach and Indigenous Methodology in a European Research Context*, “Przegląd Badań Edukacyjnych. Educational Studies Review”. Nr 29 (2/2019), s. 155-175); trendy w metodologiach jakościowych skoncentrowanych wokół środowisk zróżnicowanych kulturowo (*Researching cultural borderlands: towards a phenomenological and interpersonal methodology*, “Journal of Contemporary Educational Studies”. Vol. 66, issue 3 (2015), s. 60-76); antropologia dnia codziennego jako kategoria pomocna w budowaniu warsztatu metodologicznego w obszarze edukacji międzykulturowej (*The Potential of Emic Perspective in the Qualitative Inspections of Everyday Life*, “Kultura i Edukacja”. 2018 No. 4 (122), s. 113-129); przestrzeń miejska w kontekście praktyk kulturowych i społecznych na przykładzie ulicy

Ferhadija w Sarajewie (*Przestrzeń miejska w praktykach kulturowo-społecznych: ulica Ferhadija w Sarajewie*, "Journal of Urban Ethnology". Nr 16 (2018), s. 231-246); teorie miasta jako obszaru społecznego i antropologicznego (*Locus educandi: miasto jako przestrzeń nieformalnej edukacji międzykulturowej*, "Pogranicze. Studia Społeczne". T. 30, 2017, s. 154-166); teoretyczne refleksje budujące narrację wokół miejsca jako kategorii znaczącej pedagogicznie (*Miasto jako przedmiot pedagogicznej refleksji. Sarajewskie reminiscencje*, "Pedagogika Społeczna". Rok XVIII, 2019, nr 4 (74), s. 225-242); różnorodność religijna w historycznym i współczesnym kontekście kulturowym i społecznym Bośni i Hercegowiny (*Bosnian multiconfessionalism as a foundation for intercultural dialogue*, "European Journal of Social Science Education and Research". Vol. 10, nr 2 (2017), s. 24-33); wspólnoty muzułmańskie na Bałkanach (*Integracja na styku kultur: islamsko-chrześcijańskie pogranicze Bośni i Hercegowiny*, "Multicultural Studies". T. 1 (2016), s. 89-101); umiejętności interpersonalne niezbędne w dialogu międzykulturowym (*Interpersonal skills in dealing with multiculturalism: Bosnian borderland case*, "European Journal of Social Science Education and Research". 2(4), 2015, s. 337-348); aksjologiczne atrybuty tożsamości międzykulturowej (*Pogranicze kulturowe i jego aksjologiczne konteksty – casus bośniackiej tożsamości pogranicza* [w:] *Człowiek na pograniczach. Interdyscyplinarne aspekty społeczno-kulturowego funkcjonowania*, B. Cytowska, K. Dziubacka (red.), 2014. Wrocław: Wydawnictwo Oświatowe ATUT, s. 41-61).

Na dorobek naukowy Pani dr Justyny Pilarskiej opublikowany po uzyskaniu stopnia doktora (z wyłączeniem osiągnięcia habilitacyjnego) składa się monografia: *Wielowymiarowa tożsamość współczesnych Bośniaków* wydana przez Oficynę Wydawniczą ATUT-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2014, ss. 288. Do dorobku tego zalicza się także 17 rozdziałów w monografiach zwartych, które zostały opublikowane w renomowanych pracach naukowych: Channel View Publications; Cambridge Scholars Publishing oraz w wydawnictwach uczelnianych: Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej; Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; Uniwersytetu Gdańskiego; Społecznej Akademii Nauk; Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego; Wyższej Szkoły Handlu i Usług; Dolnośląskiej Szkoły Wyższej; Instytutu Technologii Eksploatacji; a także w Oficynie Wydawniczej ATUT-Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe i w Oficynie Wydawniczej Impuls. Teksty zostały opublikowane w języku polskim i angielskim. Ponadto, Habilitantka jest autorką jednego hasła encyklopedycznego zamieszczonego w: *Słownik: kompendium wiedzy nauczyciela i rodzica* wydanego przez Wydawnictwo Adam Marszałek. Zainteresowanie omawianą tematyką naukowo-badawczą znalazło również wyraz w pracach

zbiorowych i czasopismach naukowych, których Habilitantka była współredaktorką: *Introspective Approach to Women's Intercultural Fieldwork*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2017; *Atomization or integration? Transborder aspects of multipedagogy*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2016; *Shortcomings and critical issues in education — the threats they bring, the opportunities they create*, Special Issue “Culture and Education” no 4/2021, Wydawnictwo A. Marszałek oraz *Multicultural studies. Europejskie pogranicza kultur – wyznaniowe, prawne i społeczne konotacje zjawiska*, T. 2 (2016), Zakład Edukacji Międzykulturowej i Badań nad Wsparciem Społecznym Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016. Pani Doktor J. Pilarska opublikowała także 22 artykuły naukowe zamieszczone w licznych, aczkolwiek nie zawsze punktowanych polskich i zagranicznych czasopismach takich jak: „Kultura i Edukacja”; „Pogranicze. Studia Społeczne”; „Przegląd Religioznawczy”; „Politeja”; „Kultura-Historia-Globalizacja”; „Studia Religiologiczne”; „Przegląd Badań Edukacyjnych. Educational Studies Review”; „Pedagogika Społeczna”; „Journal of Urban Ethnology”; „Multicultural Studies”; „European Journal of Social Science Education and Research”; „Eastern European Countryside”; „European Journal of Economics and Business Studies”; „Journal of Contemporary Educational Studies”; „Mediterranean Journal of Social Sciences”; „Pedagogika / Lietuvos Edukologijos Universitetas”. Ponadto, Habilitantka jest recenzentką dwóch monografii, które zostały opublikowane w „Society Register” i w „Papers of Social Pedagogy” oraz Autorką Sprawozdania z XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej: Bezpieczeństwo kulturowe w (nie)zmiennej codzienności opublikowanego w „Multicultural Studies”.

Tematyka wskazanych do oceny publikacji naukowych jest spójna, czytelna i pokazuje, iż Habilitantka zbudowała swój warsztat teoretyczno-empiryczny wokół zagadnień od wielu lat eksplorowanych i będących w polu jej zainteresowań. Dorobek naukowy Pani dr J. Pilarskiej obejmuje także wykonane recenzje w języku angielskim dla trzech wydawnictw zagranicznych: Cambridge Scholars Publishing; Lexington Books, Rowman&Littlefield; Routledge | Taylor & Francis Group oraz dla sześciu czasopism: „Kultura i Edukacja”, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, „Society Register”, „Tetrium Linguistic Journal”, „Colloquia Humanistica”, „Poliarchia”. Habilitantka zasiada także w radzie naukowej Humanities and Social Sciences: Science Publishing Group.

Ocena współpracy międzynarodowej oraz działalności organizacyjnej i dydaktycznej

Doktor J. Pilarska ma bogate doświadczenie we współpracy międzynarodowej, na które składają się: wizyty studyjne (w Brukseli i Sarajewie), wyjazdy w ramach programu

ERASMUS+ Training Staff Mobility do Niemiec, Czech, Wielkiej Brytanii i Szwecji oraz staż naukowy w Niemczech (stypendystka programu DAAD „Ostpartnerschaften”). Uważam jednak, że Habilitantka nad wyraz zaliczyła 11-dniowy pobyt za granicą do stażu naukowego. Habilitantka wykazała się również bardzo dużą aktywnością na polu badawczym i projektowym. Była koordynatorką i implementatorką programu *challenge-based learning* z ramienia Uniwersytetu Wrocławskiego w ramach międzynarodowego konsorcjum uniwersytetów InlusU European University Alliance. Samodzielnie zrealizowała sześć autorskich projektów badawczych w ramach Zakładu Edukacji Międzykulturowej i Badań nad Wsparciem Społecznym, które były przeprowadzone w Bośni i Hercegowinie i w Australii. Wzięła również udział w projekcie badawczym (realizowanym z fundacją Dom Pokoju) dotyczącym Romów rumuńskich we Wrocławiu.

Liczba konferencji, w których Habilitantka miała czynny udział wynosi 52, w tym konferencji międzynarodowych 18, zagranicznych 13 i konferencji polskich 21. Świadczy to o dużej rozpoznawalności zarówno na krajowej, jak i na międzynarodowej arenie. Wygłosiła referaty nie tylko w europejskich ośrodkach naukowych (Chorwacja, Niemcy, Wielka Brytania, Holandia, Finlandia, Rumunia), ale także w Azji (Japonia) i Stanach Zjednoczonych. Wyniki swoich badań prezentowała również w polskich ośrodkach naukowych takich jak: Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu, Uniwersytet Warszawski, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Łódzki, Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Akademia Pomorska w Słupsku, Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Szczeciński. Habilitantka wygłosiła 15 wykładów na zaproszenie, w tym jeden w ośrodku zagranicznym w Bremie.

Doktor Justyna Pilarska wykazała się również działalnością w komitetach konferencyjnych i wydarzeniach naukowych. Była pomysłodawczynią, organizatorką, członkinią oraz pełniła rolę sekretarza w dziesięciu przedsięwzięciach. Udzielała się również w międzynarodowych i krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych: w International Union of Anthropological and Ethnological Sciences; World Education Research Association (WERA) International Research Networks (IRNs): International and Cross-cultural Educational Leaders section; International Association for Intercultural Education; European Association of

Methodology; w Zespole Eksperckim ds. Wielo- i Międzykulturowości Narodowego Centrum Kultury; Zespole Metodologii Badań Pedagogicznych Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN; Zespole Pedagogiki Kultury i Edukacji Międzykulturowej Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, sekretarz Zespołu; w Stowarzyszeniu Wspierania Edukacji Międzykulturowej i w Sekcji Metodologii Badań Pedagogicznych KNP PAN. Ponadto, pełniła rolę ekspertki w Zespole ds. Wielo- i Międzykulturowości Narodowego Centrum Kultury i w Narodowym Centrum Nauki w postępowaniu konkursowym: panel dyscyplin HS5 Nauki Humanistyczne, Społeczne i o Sztuce (HS) HS5_010 - Bezpieczeństwo i obronność, HS6_008 - Pedagogika ogólna, porównawcza i kultury. Ważnymi elementami w dorobku dydaktycznym Habilitantki są jej wyjazdy w ramach programu ERASMUS+ (Teaching Staff Mobility), których zrealizowała 10 – w Niemczech, Słowenii, Szkocji, Bośni i Hercegowinie i Austrii. O dużej aktywności na polu recenzyjnym świadczy fakt, iż wypromowała pracę licencjacką i magisterską w języku angielskim oraz 129 prac licencjackich i 21 prac magisterskich w języku polskim. Jak wynika z informacji zawartych w Autoreferacie, Doktor J. Pilarska posiada indeks Hirscha-3, a cytowania wynoszą 29. Za swoją działalność naukową i organizacyjną pięciokrotnie była odznaczona nagrodą Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego.

Stwierdzam, że Habilitantka posiada w dorobku osiągnięcie naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny, a przedłożony do oceny materiał spełnia kryteria pracy habilitacyjnej zgodnie z Ustawą z dnia 20 lipca 2018 – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020. Poz. 85, z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie dr Justyny Pilarskiej do dalszych etapów służących uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego.

Edyta Januszewska

